

Behandling i grenselandet mellom atferdsanalyse og jus

Børge Holden
&
Anne Gramstad Skår

Før

- Fram til 1970–1980-tallet var "brysomme" personer stort sett på institusjoner.
- Psykiatriske sykehus var hjem for mange mennesker som ikke klarte seg, før det ble kommunale tjenester for "slike".
- Dette gjaldt også for en del med utviklingshemning og/eller autisme.
- Mange levde under sterkt formynderi.
- Lang historie med overgrep mot mennesker med atferdsforstyrrelser, eller psykiske lidelser, og med utviklingshemning.
- Dette er en viktig grunn til det har blitt mer rettigheter og selvbestemmelse.
- Kan det ha gått for langt på noen områder?

Nå

- Hva kan skje *i dag* med for eksempel:
- Personer med lett, lett utviklingshemning og alvorlige forstyrrelser, og som har lite tjenester.
- Personer med et svakt evnenivå, men ikke utviklingshemning, det vil si borderline intellektuell fungering, og alvorlige forstyrrelser.
- Normalbegavede personer med alvorlige forstyrrelser.
- I alle gruppene fins det noen som ikke "reagerer normalt" på vanlige og behagelige former behandling. Dessuten er psykiske lidelser trolig relativt ubredt i de to første gruppene.
- Slike klientgrupper synes å øke i størrelse, og kan kreve store ressurser.

Kapittel 9 i helse- og omsorgstjenesteloven

- Gjelder når personen mottar omsorgstjenester.
- Personer med lett utviklingshemning har gjerne noen timer tjenester i uken.
- 4 timer tjenester per uke = 164 timer per uke der kapittel 9 ikke gjelder.
- Det er ingen selvfølge å kunne tildele omsorgstjenester "døgnet rundt"
- Mot personens vilje, og
- For å kunne bruke tvang for eksempel i form av bl.a. fotfølging for å stoppe for eksempel kriminelle handlinger ute i samfunnet, og andre handlinger som er til stor skade for personen selv, særlig ute i samfunnet.
- Det kan også virke litt rart å yte tjenester for å hindre kriminelle handlinger når personen er strafferettslig tilregnelig, som de fleste med lett utviklingshemning er (det vil si IQ på minst ca. 55).

- Da kan det bli mange kriminelle som kommuner må gi heldøgnstilbud.
- Det blir også en form for tvungen omsorg, som er reservert for personer som er strafferettslig utilregnelige.
- Noen personer vil også være vanskelig å håndtere fysisk innenfor slike rammer.
- Men slik bruk av kapittel 9 skjer, med fylkesmannsgodkjente vedtak i ryggen.
- (Uansett fungerer kapittel 9 best for "troskyldige" personer med dyp, alvorlig og moderat utviklingshemning som trenger egentlige omsorgstjenester døgnet rundt.)

Hjelpeverge

- Når kapittel 9 er eller anses som uaktuelt, har hjelpeverge kommet til unnsetning for noen, både med og uten utviklingshemning.
- Uheldige handlinger har blitt hindret ved at hjelpeverge har grepet inn, som:
- Uforsvarlige innkjøp som økonomien ikke tillater.
- Urealistiske flytteplaner.
- Grov utnyttning bl.a. seksuelt og økonomisk.
- Men dette er skjørt: Vergemålsloven sier at hjelpevergen ikke bestemmer noe – rettslig handlingsevne er intakt hos den som har hjelpeverge.
- Myndighetene synes ikke å være helt klar over at hjelpevergeordningen ofte praktiseres mer inngripende enn loven tillater.
- Selv har vi støttet at hjelpeverger opererer slik.
- Det vedtatt ny vergemålslov som tillater fratakelse av rettslig handleevne på områder der personen ikke har dette.
- Vi får se hvordan dette fungerer...

- Når kapittel 9 ikke gjelder eller ikke brukes, og hjelpeverge ikke "utvider sine fullmakter", eller ikke blir hørt, kan det være vanskelig å stoppe destruktiv atferd.
- Dette kan også gjelde personer med normale evner, og atferd som ikke "hører hjemme noe sted".
- Noen ganger er atferden direkte straffbar (og personen er tilregnelig).
- Da bør politi og strafferett være aktuelt.
- Men det kan nytte lite å anmelde personer med utviklingshemning, og personer uten utviklingshemning med "bizarr" atferd, særlig når de får omsorgstjenester.

På dette området har det vært to uheldige praksiser:

- Tjenesteapparatet ordner opp selv, eller "leker politi": Man lager egne sanksjoner, og dysser ting ned (slik det også har blitt gjort etter overgrep mot "brukeren").
- Politiet forventer at apparatet skal ordne opp. Tjenesteytere som utsettes for grov vold eller grove trusler, skal jo mestre det.
- Begge deler er feil, og det skal ikke være sovepute for politiet at personen får tjenester.
- Hvis en strafferettslig tilregnelig person begår alvorlige straffbare handlinger, bør man ikke gi seg før politiet gjør noe.

Bivirkninger av manglende eller uklare grunnlag for å gripe inn

- Trusler og vold.
- Avmakt.
- Opplevelse av å bli manipulert.
- Vanskelig å opptre profesjonelt, og å vite hva som er lov og ikke lov, og hva man har plikt til og ikke.
- Noen mener at man skal "finne seg i" overgrep.
- Taushetsplikt versus rett og plikt til å anmelde. Avvergelsesplikt gjelder riktig nok bare ved alvorlige forbrytelser).
- Vanskelig å "akseptere det vi ikke kan gjøre noe med"

Ofta er det uklart hva vi kan og skal gjøre

- Inngripende tiltak kan være aktuelle for langt flere enn de med utviklingshemning.
- Myndighetene har trolig begrenset kjennskap til dilemmaer i behandling av personer med store atferdsforstyrrelser som har stor selvbestemmelsesrett.
- De vet heller ikke alt om hvilke løsninger vi noen ganger tyr til.
- De har neppe tatt innover seg at dette er voksende grupper som krever mer og mer ressurser, etter hvert faktisk temmelig store ressurser.
- Hva gjør vi når lover og bestemmelser, og håndheving av dem, hjelper lite for å kontrollere atferd som må kontrolleres?
- I saker der vi må begå klare lovbrudd for å få personen til å holde seg på maten, må vi bøye oss, og begrunne skriftlig hvorfor vi "ikke gjør noe".
- Hvis det blir en "sak", blir vi vurdert ut fra gjeldende lover og bestemmelser, og da gjelder det å vise at vi har tenkt på alle muligheter, og begrunne hvorfor vi ikke grep inn.

Men noen løsninger kan finnes

- En mulighet er nødssituasjonsbegrepet. Begrepet er kanskje videre enn noen tror?
- Dette gjelder selvfølgelig også for personer som ikke har utviklingshemning.
- Gi "overflødige" omsorgstjenester, og bruke kapittel 9.
- Bruke hjelpeverge for det den er verd.
- Tøye loven ved å bruke tiltak som nærmer seg tvang, og som er i gråsonen mellom det lovlige og ulovlige.

Ung dame med lett utviklingshemning

- Bor i kommunal bolig i en blokk.
- Mye festing, til stor sjenanse for naboer, men ikke utkastet.
- Ekstremt promiskuøs, stadige kjønnsykdommer, dårlig oppfølging av prevensjon og stadig fare for graviditet.
- Har lappen, og er observert beruset bak rattet flere ganger.
- Er trolig sammen med moren når denne selger stoff.
- Lite tjenester, og ønsker kun rent praktisk bistand noen få timer.
- Åpnet litt for å ha samtaler med en nattevakt og en fra spesialisthelsetjenesten, men lav motivasjon for endring, og små endringer i livsstil.
- Utkastelse fra leilighet er et virkemiddel som borettslag og kommune kanskje kunne ha brukt, men har ikke blitt nærmere vurdert.
- Alt i alt en svært uheldig situasjon på grunn av manglende muligheter for å gripe inn.

Ung mann med lett utviklingshemning

- Bor i midlertidig bolig, og "hater" alt som hadde med kommunen å gjøre.
- Raserte leilighet.
- Truet personalet til å holde kjeft, hvis ikke skulle hele huset raseres.
- Avføring i bøtte under i seng.
- Urin i kopper, glass og flasker.
- Muggen mat.
- Motsetter seg tilsyn.
- Ulmebrann i leilighet.
- Limer igjen låser.
- Bruker brekkjern til å gjøre innbrudd i matbod, stjeler både mat og kniver.
- Setter skap og hyller fremfor dørene, slik at personal ikke kommer inn.
- Drikker seg av og til veldig full, og kaster opp. Ligger i eget oppkast og urin. Klarer ikke å ordne dette selv.

- Ødelegger alt som kommer inn i leiligheten.
- River pengesedler i biter.
- Ødelegger minibankkort (ett-to per måned). Det gikk bra en stund, da vi fikk oppbevare det.
- Kaster ting oppetter vegger (vin, øl, brus, nugatti).
- Lagt ut nakenbilder av seg selv på Internett. (Annen beboer har tatt bildene, og laget profil. Blir kanskje misbrukt av et bestemt miljø.)
- Har gjort flere innbrudd.
- Har stjålet nøkler til tre boliger i nabolaget.
- Kan også ha empati, være sosial, og liker å kle seg ut med maskot.
- Liker å spille skuespill, og gå i teater.
- Laget en fantastisk haloweenfeiring, inkludert meny, og skaffet effektene.
- Når vi har samtaler, må det serveres cola eller champagnebrus i stettglass.
- Liker å ha det fint og ryddig, men klarer det ikke selv.

Ung dame med lett utviklingshemning

- Generelt
- Flyttet inn i nåværende bolig like før hun ble myndig.
- Kom fra privat boligtiltak, med tett oppfølging og lite selvbestemmelse.
- Gikk da på videregående skole, og ble brakt og hentet av personalet.
- Lett å påvirke, og adopterer andres atferd og meninger.
- Lav impuls kontroll.
- Da hun flyttet inn i nåværende bolig, fikk hun litt over fem timer per dag.
- Sterk avhengighet mellom beboer og mor.
- Mor har psykisk utviklingshemning. Hun svinger i forholdet til datteren. Endrer fort mening, og datter følger mors ambivalens.
- Relasjonen til mor medfører store problemer med å gjennomføre tiltak ut fra hennes reelle behov.

Spesielle problemer

- Nekter å motta hjelp og veiledning.
- Vanskelig å snakke med henne: Svarer bare med enstavelser, og kan snakke etter munnen når hun ikke er sint.
- Fysisk utagering og trusler mot personalet og andre, samt stjeling. Har kastet store steiner mot personalet.
- Truer med å sette fyr på personalets boliger.
- Truer med at det kommer en gjeng for å ta et personal, gjerne fem-ti minutter før vekten er slutt.

- Kommer tilbake til bolig på natt i taxi uten penger, og truer personalet til å betale taxi.
- Spiller høy musikk om natten.
- Ringer opptil 25 ganger i uken, og skjeller ut personal, og håper at deres barn skal voldtas.
- Reiser rundt hele landet, og ringer når hun får problemer og vil hjem.
- Løyet om voldtekt.
- Mistanke om prostitusjon.
- Rus.
- Simulerer hjerteinfarkt, legger seg ned og får forbipasserende til å ringe ambulanse.
- Legger ut video av seg selv, der hun opptrer utfordrende.
- Vil bli gravid, selv om hun vet at barn vil bli tatt fra henne like etter fødsel.
- Har ikke begrep om penger, og kaster regninger. På én måned hadde hun over 20000,- i inkassokrav.
- Har fått hjelpeverge. Klarer fortsatt og få fatt i kredittkort og inkasso krav.
- Hun har blitt politianmeldt flere ganger, men sakene har blitt henlagt

Mann med normale evner

- Problematferd
- Seksuelle overgrep mot personalet og ute i samfunnet, alt fra "slibrige" kommentarer til fysisk.
- Banket på i nabolaget om nettene, og tigde mat. Noen slapp ham inn.
- Ekstrem uhygiene.
- Ekstrem kverulering med personalet, og vanskelig å få til å gjøre noe.
- Forlangte oppmerksomhet svært store deler av tiden, og på en svært dramatisk måte: Banke på vinduer, og rope og skrike.
- Når han hadde adgang til mobiltelefon og e-post uten tilsyn, sendte han trusler til "øvrighetspersoner".

Vi tydde til noen "uortodokse" løsninger:

- Vi holdt vi et "generelt" og "anonymt" informasjonsmøte med naboene. Der fortalte vi generelt om hvordan det går an å opptre når en nabo oppfører seg slik og slik.
- Vi ga naboene full støtte, og klaget over manglende lovhjemler og over de helsikes myndighetene.
- Vi trøstet med at før i tiden hadde vedkommende vært sperret inne på en institusjon.
- Hjelpeverge tok styring over telefon, e-post og Internett, og penger.
- Vi var klar over at hjelpeverge gikk utover sine fullmakter, men var "pragmatiske".
- Sterk regulering av alle goder som personalet kunne kontrollere, som tilgang til bil og andre tjenester.
- Vi fikk bygd et høyt gjerde med låsbar port, for å skjerm personalbasen og andre i bofellesskapet.
- Fysisk skadeavverging ved seksuelle tilnærmelser.
- Sløvende medikasjon for å roe ham om nettene.
- I sum gikk det så bra som det kunne gå.
- Hvis ikke alt dette hadde blitt gjort, så hadde det gått ille.

Mann i 20-årene med reaktiv tilknytningsforstyrrelse og AD/HD

- Da han flyttet inn i en midlertid bolig, hadde han jobb 5 dager i uken.
- Gode tilbakemeldinger fra arbeidsplassen.
- Den første måneden etter innflytning gikk bra, men "hvetebrødsdagene" tok slutt.
- Det ble utageringer med fastholding på gulv to-tre ganger daglig.
- Fire personal måtte holde ham før han ble rolig. Dette kunne ta over en time.
- Flere av personalet ble skadet i basketakene.
- Døgnrytmen ble dårligere, han lå lenge mange morgener, og mistet til slutt arbeidet.
- Det ble satt inn to til én-bemanning.
- Det ble funnet kniver og brekkjern i leiligheten.
- Beboer "raserte" sin leilighet, og fellesdel. Knuste ruter. Truet personalet.
- Politiet ble kontaktet flere ganger, men sa at psykiatri ikke var deres jobb.
- Flere tvangsinnleggelse på psykiatrisk avdeling.
- Slapp ut etter en dag eller to, så var det "på'n igjen".

- I tillegg til det faste personalet, måtte det leies inn personal for å bistå med å stoppe utagering. Etter ca. ett år ble han flyttet til en privat bolig.
- Der bodde han alene, med to til én-bemanning.
- De fikk han i arbeid igjen.
- Deretter ble han motivert til å fullføre utdanningen han hadde startet på.
- I dag har han fullført videregående skole, fått utdanning, og er i fast jobb.
- Bor ennå i privat bolig der han nå har egen leilighet, med en til én-bemanning.
- Aggresjon er ikke helt borte, men store "basketak" er borte.
- Hva er gjort?
- Det er brukt begrepet "husregler".
- Annet syn på selvbestemmelse og brukermedvirning.
- Begreper som "kompetanse" og "oppdragelse" blir brukt i stedet for "tvang". Hvis beboer har en lysestake og kaster denne, får han beskjed om at han mangler kompetanse, og ikke kan ha lysestaker før han har kompetanse til å behandle slike gjenstander.
- Alltid nok personal til å ta nødvendige konfrontasjoner.
- Belønningssystem for å endre adferd.